

likte halka şeklinde bir bölgeyi kaplar. Bölgenin güney kısmında sahile paralel olarak Elburz sıradağları uzanır. Bu dağlık bölgeye IV-V. (X-XI.) yüzyıllarda Deylem deniyordu. Akarsu bakımından zengin olan bölgede başta Sefidrüd olmak üzere Pulrüd, Sâmânürd, Huşkrüd, Şel-mânürd, Şifârüd, Gürgânürd vb. nehirler yer alır.

Gilân'ın dağları zengin ormanlarla kaplıdır. Âstârâ'dan Lengerüd'a kadar uzanan 720.000 hektarlık bir alan ormanla örtülüdür. Bölgede yetişen başlıca ürünler arasında arpa, buğday, pirinç, jüt, ipek, tütün, meyve, pamuk, şeker kamışı, zeytin yer almaktadır. Maden bakımından da zengin olan Gilân'da başta bakır ve kurşun olmak üzere çeşitli maden kaynakları vardır. Bölgede kumaş, çorap tezgâhları, yağ çıkarma, kereste ve çay fabrikaları bulunur. Ayrıca ipek böcekçiliği ve kenevir işlemeciliği de gelişmiştir.

Yüzölçümü 14.709 km², nüfusu 2.081.037 (1986) olan Gilân eyaleti on bir şehristan ve yirmi iki bahştan oluşur. İlleri Reşt, Benderenzeli, Lâhîcân, Rüdşer, Tavâliš, Fumin, Lengerüd, Savmaaserâ, Âstârâ, Âstâneieşrefiye ve Rûdbâr'dır. Yönetim ve ticaret merkezi olan Reşt'te bir havaalanı vardır.

Gilân'ın eski tarihi hakkında yeterli bilgi yoktur. Ahamenîler (m.ö. 559-331) ve Sâsânîler (m.s. 226-651) zamanında bölge mahallî emirliklerin yönetimindedi. İslâmiyet buraya Taberistan ve Mâzenderan yoluyla girdiğinden oralarda hâkim bulunan Şîlîğin Zeydiyye kolu Gilân'da yayıldı. 250 (864) yılında Ali evlâ-

dının önderliğinde bir ayaklanma meydana geldi. Daha sonra Gilân'a Ziyârifler (927-1090) ve Büveyhîler (932-1062) hâkim oldu. Büveyhîler son dönemlerinde zayıf düşünce Gazneliler bölgeyi ele geçirdiler. Ardından Selçuklular döneminde (1040-1194) Sünnî mezhepleri burada yayılmaya başladı. Bölgenin batı kısmında Hanbelîler ve Şâfiîler, doğu kesiminde ise Zeydîler hâkimdi.

Moğol istilâsı zamanında Gilân'da çeşitli emirlikler vardı. Saldırıya mâruz kalmayan Gilân halkı daha sonraki dönemlerde Moğollar'a vergi ödedi. İlhanlı Hükümdarı Olcaytu 706'da (1306) Gilân'ı kendi topraklarına kattıysa da burada tutunamadı ve ertesi yıl bölgeden uzaklaştı. Bölgeye Kârkîyâ hânedanı hâkim oldu. Fakat mahallî emirler arasındaki mücadeleler Safevî hâkimiyetine kadar devam etti. Safevîler (1501-1722) Gilân'daki nüfuslarını kuvvetlendirmek için mahallî beyliklerin arasını bozmaya çalıştılar. Safevî Hükümdarı I. Şah Abbas 1592'de bölgeyi hâkimiyeti altına aldı. Safevîler'in etkisiyle halk İmâmîyye Şîlîği'ni kabul etti. Kazaklar 1701 yılında Gilân'a saldırdıysa da bu saldırı geri püskürtüldü. İran'ın karışık durumundan faydalanmak isteyen Rus Çarı I. Petro 1136'da (1723-24) denizden Gilân'a saldırdı. Petro'nun ölümünden (1732) sonra Ruslar'la İranlılar arasında, Rus askerlerinin on yıl içinde Gilân'ı terketmesini öngören bir antlaşma imzalandı. Ruslar 1734'te Gilân'dan çekildikten sonra bölge yoğun ticarî faaliyetlere sahne oldu. Reşt şehri Ermeni, Rus, yahudi ve Hint tüccarları için bir ticaret merkezi olmuştur. Kaçarlar zamanında Gilân nisbeten istikrarlı bir dönem yaşadı. İngiltere ve Rusya 1907'de İran'ı üç bölgeye ayırdılar. Gilân'ı da kapsayan kuzey bölgesi Rusya'ya verilince bölgede milliyetçilik hareketleri başladı. Rusya'daki ihtilâlin (1917) ardından Mirza Kûçek Han Cengeli adında bir kişi devlete karşı ayaklanarak Gilân Sosyalist Cumhuriyeti'ni kurdu (1920). Ancak Şubat 1921'de Sovyetler ile İran arasında imzalanan antlaşma ile Sovyetler İran'daki emperyalist emellerinden vazgeçince İran ordusu Mirza Kûçek Han üzerine yürüdü ve Cengeli hareketine son verdi (Ekim 1921).

Eski bir tarihe sahip olan Gilân mimari eserler bakımından da zengindir. Bu eserler arasında en önemlileri Lâhîcân şehrinde Çehâr Pâdişâhân Türbesi, Şeyh İbrâhim Zâhid Türbesi ve Mîr Semseddin Türbesi, Lengerüd şehrinde

İlhanlılar dönemine ait tarihî Haştî Köprüsü, Reşt şehrinde ise Mescid-i Sefid ve Mescid-i Câmî'dir.

Başta Kâdiriyye tarikatının kurucusu Abdülkâdir-i Geylânî olmak üzere Gilân'da yetişen ve Gilânî (Gilî, Geylânî, Cîlânî, Cîlî) nisbesiyle meşhur olan pek çok âlim vardır. Bunlardan bazıları şöyle sıralanabilir: Abdülkerîm el-Cîlî, Ahmed b. Sâlih el-Cîlî, Ebû Müslim Ca'fer b. Bâý el-Cîlî, oğlu Ebû Mansûr Bâý el-Cîlî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülkerîm el-Cîlî, Ebû Abdullah Ahmed b. Ebû Hâmid el-Cîlî, Kâbüs b. Veşmgîr el-Cîlî, Ebû'l-Hasan Kûşyâr b. Lebbân el-Cîlî ve İbrâhim Zâhid-i Geylânî.

BİBLİYOGRAFYA :

İstahrî, *Mesâlik* (de Goeje), s. 204-205; *Hudûdül-âlem* (Sütüde), s. 29-30, 49, 149-150; Makdisî, *Ahşenû't-tekâsîm*, s. 89, 528-529; Yâkût, *Mu'cemül-büldân*, II, 233-234; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, bk. İndeks; Zahîrüddîn-i Marâşî, *Târîh-i Taberîstân*, Tahran 1966, bk. İndeks; Abdî Şîrâzî, *Tekmiletü'l-ahbâr*, Tahran 1369 hş., s. 128-130, 136-138; Spuler, *İran Moğolları*, s. 123, 184-186, 356, 474-475; a.m.f., "Gilân", *EI²* (Fr.), II, 1137-1138; L. Lockhart, *Persian Cities*, London 1960, s. 73, 74, 79; Abdülhüseyn Saîdiyân, *Serzemîn u Merdâm-i İrân*, Tahran 1369 hş., s. 148-168; Rebî' Bedîî, *Coğrafya-ı Mufaşşal-ı İrân*, Tahran 1370 hş., III, 45-48; H. L. Rabino, "Rulers of Lahijan and Fuman, in Gilan, Persia", *JRAS* (1918), s. 85-101; a.m.f., "Les provinces caspiennes de La Perse, Le Guilân", *RMM*, XXXII (1915-16), s. 5-62; a.m.f., "Les dynasties locales du Gilân et du Daylam", *JA* (1949), s. 301-350; "Histoire du Guilân", *RMM*, XXXII (1915-16), s. 385-487; *Kâmûsül-â'lâm*, V, 3943-3945; *DMF*, II, 2446; Dihhudâ, *Luğatnâme*, XXIII, 643-644; Cl. Huart, "Gilân", *IA*, IV, 782.

TAHSİN YAZICI

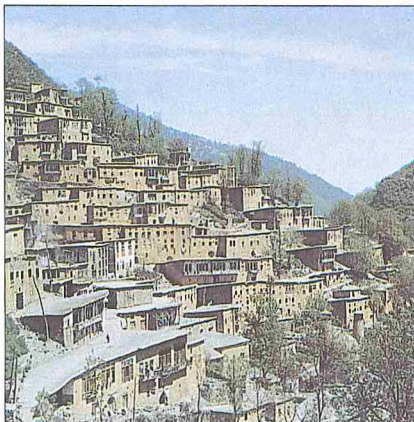
GİNE

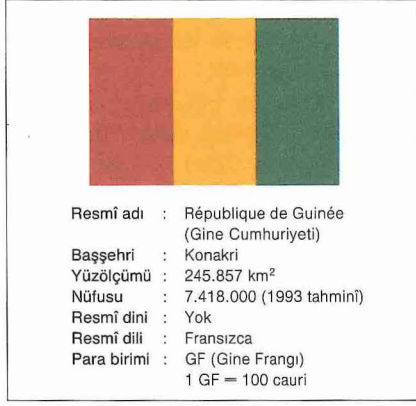
Batı Afrika'da İslâm Konferansı Teşkilâtı'na üye bir ülke.

**I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA
II. TARİH ve İSLÂMİYET**

Eskiden Fransız Ginesi (Guinée française) adıyla bilinen bir sömürge iken 1958 yılında bağımsızlığını ilân etmiş ve 1969'da İslâm Konferansı Teşkilâtı'na üye olmuş bir cumhuriyettir. Komşuları kuzeyde Gine Bissau ve Senegal, kuzeydoğuda Mali, doğuda Fildişi Sahili, güneyde Sierra Leone ve Liberya olup yüzölçümü 245.857 km², nüfusu 7.418.000 (1993 tah.) ve başşehri Atlas Okyanusu kıyısındaki Konakri'dir (Conakry). 1958'den 1984'e kadar tek partiyle yönetilen ülke, Nisan 1984'teki darbeden bu yana da askerî yönetimle idare edilmektedir.

Gilân'da tipik bir köy - İran

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

Yüzey Şekilleri. Ülke yapı, morfoloji, iklim ve bitki örtüsü bakımından Aşağı Gine (kıyı bölgesi), Futa Calon, Yukarı Gine (Sigiri havzası) ve Ormanlık Gine olmak üzere birbirinden farklı dört coğrafi bölgeye ayrılır. Aşağı Gine bölgesinin güney kesimi, Futa Calon'dan inen akarsuların (en önemlisi Konkoure) biriktirdiği alüvyonlu dolgularla deltalardan oluşan mangrov kaplı bataklıklar halindedir. Kıyı önüne birçok alçak adacık serpilmiştir. Kuzeye doğru genişleyen kıyı şeridinin kuzey yarısı, akarsuların ağızlarındaki halicler dışında daha düzgün biçimde uzanır. Verimli toprakların bulunduğu kıyı şeridinin gerisinde, yeni tortul kayalardan oluşan akarsularla hafifçe yarılmış alçak platolar yer alır. İkinci bölge Futa Calon, çoğunlukla yaşlı kum taşlarının meydana getirdiği, Aşağı Gine'den dik fay basamaklarıyla ayrılan, derin şekilde vadilerle yarılmış bir platolar alanıdır. Batı Afrika'nın Gambia, Senegal, Nijer, Cogan ve Konkoure gibi birçok önemli akarsuyu, yükseltisi 500-1000 m. arasında değişen bu dağlık kütlede doğar ve araziye derin şekilde parçalara böler. Bölgenin en yüksek noktaları Loura (1515 m.) ve güneyde Tinka (1425 m.) dağlarıdır. Ülkenin kuzeydoğu kesimini kaplayan Yukarı Gine, Futa Calon ve Ormanlık Gine'den belirgin dikliklerle ayrılan, yüksekliği 500 metreyi aşmayan ve kuzeydoğuya doğru giderek alçalan bir havza karakterindedir. Gine'nin güneydoğu köşesindeki Ormanlık Gine bölgesi ise Afrika'nın eski temelini oluşturan kayalardan meydana gelmiş daha yüksek bir platodur (en yüksek noktası Nimbe dağı 1752 m.). Bu bölgeden doğup güneye doğru akan Moa

ve St. Paul gibi akarsular geçtikleri toprakları yarararak vadiler oluşturur.

İklim ve Bitki Örtüsü. Genellikle tropikal iklimin hüküm sürdüğü ülkenin bölgeleri arasında sıcaklık ve yağışlar az çok farklılık gösterir. Aşağı Gine'de kış kurak, yazı çok yağışlı ve sıcak olan bir iklim görülür. Konakri civarında yıllık yağış 4292 milimetre, ortalama sıcaklık ise 27 derecedir. Futa Calon'da yıllık yağış miktarı azalır ve 2000-2800 milimetreye kadar düşer. Bu bölgede ortalama sıcaklık 25 derece olup gece ile gündüz arasında fazla fark vardır. Yukarı Gine'de yağışlar iyice azalarak 1000-1500 milimetre civarında seyredir; günlük sıcaklık farkları iklimin karasallığı sebebiyle çok daha belirgindir. Yağışlar Aşağı Gine, Futa Calon ve Yukarı Gine bölgelerinde yaz aylarında görülürken yılda ortalama 3000 milimetrenin üstünde yağmur alan Ormanlık Gine bölgesinde mevsimlere daha düzenli dağılmıştır. Bitki örtüsü de bölgelere göre değişir. Kıyı bölgesinde mangrov ağaçlıkları ile palmye koruları uzanır. Futa Calon savanlardan ve vadi boylarındaki galeri ormanlarından oluşan bir bitki örtüsüne sahiptir. Yukarı Gine, yer yer görülen karakteristik baobab ağaçları ile bir savanlar alanıdır. Ormanlık Gine ise düzenli ve bol yağmur alması sebebiyle yoğun bir yağmur ormanı alanı oluşturur. Buradaki ormanlarda tik, maun, abanoz gibi kerestesi çok kıymetli ağaçlar bulunmaktadır.

Akarsular. Gine akarsular bakımından zengin bir ülkedir. Batı Afrika'nın üç büyük akarsuyu (Nijer, Gambia, Senegal) Futa Calon'dan doğar. Milo, Tinkisso, Bala ve Sankarani akarsuları Yukarı Gine'nin topraklarını sularken Nijer nehrini oluşturur ve kuzeydoğuya doğru akarak Mali

topraklarına girer; Futa Calon'dan kuzeye doğru akan Bafing ve Bakoye ise Senegal nehriyle birleşir. Atlas Okyanusu'na ulaşan bu akarsuların yanında Gine platosundan güneye doğru akarak Liberya ve Sierra Leone topraklarına girdikten sonra denize ulaşan çok sayıda akarsu mevcuttur.

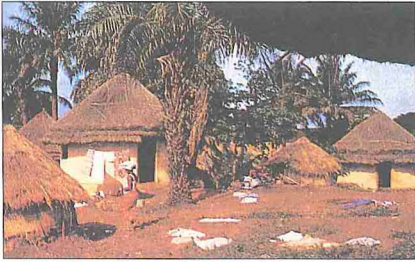
Nüfus ve Etnik Durum. Otuza yakın etnik grubun yaşadığı Gine'de nüfusun yaklaşık % 75'ini başlıca üç büyük grup oluşturmaktadır. Coğrafi bölgelerde hâkim durumda olan bu gruplardan Fülâniler Futa Calon'da, Malinkeler Yukarı Gine'de, Susular Aşağı Gine'de çoğunluğa sahiptirler. Ormanlık Gine ise Kisi, Toma ve Gerze gibi gruplar tarafından iskân edilmiştir. Bazı etnik gruplar çeşitli isimlerle anılır; meselâ Fülâniler'e Fransızlar Peul, İngilizler Fulani, yerliler Fulbe veya Fulah demektedirler. Aşağı Gine'de Susular'dan başka Baga, Nalou, Landoma, Tiapi ve Mikhifore; Futa Calon'da Fülâniler'in yanında Dialonke, Diakhanke ve Tenda; Yukarı Gine'de de Malinkeler'in dışında Vasulunka kabileleri yaşamaktadır. Yerlilerin dışında az sayıda Fransız, Suriyeli ve Lübnanlılardan oluşan yabancılar bulunmakta ve bunların çoğu başşehir Konakri'de oturup ticaretle uğraşmaktadır. Ayrıca Çin, Doğu Avrupa ve bazı Batı ülkelerinden gelen küçük topluluklar da mevcuttur.

Ülke nüfusunun yaklaşık % 80'i kırsal yerleşmelerde yaşar. En önemli şehirler Konakri (1983'te 705.000), Kankan (89.000) ve Kindia'dır (56.000). Gine'de yıllık doğum oranı ‰ 046,6 (1985-1990), ölüm oranı ‰ 21,9, nüfus artış hızı ise ‰ 24,7'dir.

Eski Fransız sömürgesi Gine'nin resmî dili Fransızca olmakla birlikte halk çeşitli mahallî dilleri konuşur. Bu dillerin başlıcaları Fülânî, Malinke, Susu, Ki-

Gine

Gine'de tipik bir köy

si, Gerze, Toma, Coniagui ve Bassari'dir. Dillerin dağılımı coğrafi bölgeleri izler ve Susu Aşağı Gine'de, Fülânî Futa Calon'da, Malinke Yukarı Gine'de, Kisi de Ormanlık Gine'de hâkim durumda bulunur. Öğretimin ilk üç yılı bu dillerle yapılır, daha sonra Fransızca'ya geçilir. Her türlü resmî yazışmada Fransızca ve bir mahallî dil kullanılmakta, idarî görevlilerin Fransızca'nın yanında bu dillerden birini de bilmeleri gerekmektedir.

Din. Gine'de en yaygın din nüfusun % 85'ten çoğunun bağlı olduğu İslâmiyet'tir. Animistlerin sayısı giderek azalmakta, hristiyanların oranı ise ancak % 1 civarında bulunmaktadır. İslâmiyet'in bu ülkeye girmesi XI. yüzyıla rastlar (aş. bk.). Hıristiyanlık Gine'ye Batılı sömürgeciler tarafından getirilmiş ve misyonerlik faaliyetleri sonucunda az bir taraftar bulmuştur. Çoğunluğu oluşturan Katolikler'in Konakri'de başpiskoposlukları, Nzérékoré ve Kankan'da da piskoposlukları bulunmaktadır.

Ekonomi. Gine bir tarım ve tabii zenginlikler ülkesi olmasına rağmen kişi başına düşen millî gelir bakımından (1985'te 320 Amerikan doları) iktisaden az gelişmiş ülkeler arasında yer alır. Çalışan nüfusun % 80'inin istihdam edildiği tarım sektörünün millî gelir içindeki payı ancak % 30 civarındadır. Başlıca tarım ürünleri muz, kahve, ananas, palmye tohumu, yer fıstığı, turunçgiller, pirinç, mısır ve manyoktur. Yönetim Futa Calon'daki göçebe topluluklar tarafından yapılan hayvancılığın ve balıkçılığın geliştirilmesi için dışarıdan sağladığı kredilerle bazı projeleri uygulamaya koymuştur. Güneydoğudaki ormanlardan da önemli miktarda gelir elde edilmekle birlikte ülkenin en büyük gelir ve döviz kaynağı, faal nüfusun % 5 kadarına istihdam imkânı veren madencilik sektörüdür; millî gelirin % 25'i bu sektör-

den sağlanır. Ülkede dünyanın en zengin boksit yatakları bulunmakta ve ihracat gelirlerinin % 90'ı bu madenin satışından temin edilmektedir. Yabancı sermayeli şirketler tarafından çıkarılan boksiti alümine (alüminyum oksit) dönüştürecek tesisler Fria şehrinde yer almaktadır. Boksit dışında demir, altın ve elmas rezervleri de ülkenin ekonomisinde önemli bir zenginlik kaynağı teşkil etmekteyse de bunlar henüz yeterli şekilde değerlendirilememektedir. Endüstrinin gelişmemiş olduğu Gine'de sadece küçük ölçekli imalat sanayii kurulmuştur. Millî gelir içinde % 2'lik bir paya sahip bulunan endüstri sektöründe gıda, et, deri eşya, ayakkabı, kibrit, mobilya, dokuma, sigara, çimento ve plastik eşya tesisleri faaliyet göstermektedir. Enerji üretiminde hidroelektrik potansiyelden istifade edilir.

Ülkenin ulaşım şebekesi yeterli olmayan uzaktır; 30.000 km. uzunluğundaki karayollarının sadece küçük bir kısmı asfaltlanmıştır. Konakri'yi Kankan'a bağlayan karayolu ile demiryolu hattı ulaşımında önemli bir rol oynamaktadır. Konakri'deki milletlerarası hava ve deniz limanları özellikle ithalat ve ihracat için son derece önemlidir.

Gine'nin dışarıya sattığı başlıca maddeler boksit, alümin, muz, kahve, ananas, palmye tohumu, yer fıstığı ve turunçgiller; dışarıdan aldıkları ise içecekler, petrol mamulleri, inşaat malzemeleri, tarım makineleri, tekstil ürünleri ve ecza maddeleri gibi endüstri ürünleridir. İthalat ve ihracat yaptığı ülkelerin başında Amerika Birleşik Devletleri ile Avrupa Topluluğu ülkeleri gelmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

D.-M. Frémy, *Quid*, Paris 1968, s. 926; J. Suret-Canales, *La république de Guinée*, 1970; *Area Handbook for Guinea*, Washington 1976; *Africa South of the Sahara 1988*, London 1987, s. 520-534; "Guinée", *EUn.*, VIII, 154-159; "Guinea", *EBr.*, VIII, 466-470.

SİRRI ERİNÇ

II. TARİH ve İSLÂMİYET

Bugün Gine Cumhuriyeti'nin sınırları içinde kalan topraklar, tarih boyunca değişik hâkimiyetler altında çeşitli devletlerin birer bölgesini teşkil etmiş olduğundan ülkenin geçmişi nisbeten karışık bir görünüm arzeder. Gine'nin en eski kabileleri olan Kaniaguri, Bassari, Kisi ve Gerzeler'in siyasî teşkilâtları yoktu. Kuzeyden, doğu ve kuzeydoğudan buraya gelen Mande, Sarakole, Malinke ve Susular yerli kabileleri kıyı bölgeleri-

ne doğru sürerek iç kısımlara hâkim oldular. Ülkenin tarihi bir bakıma buradaki kabilelerin müslüman olmasıyla başlamıştır denilebilir.

Gine'nin doğu ve güneydoğu kısımları, XIII. yüzyılın ortalarına kadar Batı Afrika'da güçlü bir devlet olan eski Gana Krallığı'nın sınırları içinde bulunuyordu. Sahrâ'nın kuzey ve kuzeybatısından gelen kervan yollarının üzerinde yer alan eski Gana Krallığı'nın başşehri Kumbi-salâh'in kalıntılarında elde edilmiş bazı buluntularla İbn Havkal, Ebû Ubeyd el-Bekrî ve İdrîsî gibi coğrafyacıların yazdıklarından anlaşıldığına göre İslâmiyet buraya XI. yüzyılda ulaşmış bulunuyordu. Özellikle Mağrib'den gelen müslüman tüccarlar, Mağrib-Gana kervan yolunun geçtiği yerlerde kasabalar ve pazar yerleri kurarak İslâmiyet'in bölgeye yayılmasında rol oynamışlardır. Gana Krallığı'nı kuran Soninkeler'in kervan yolu kenarlarında oturan ataları XI. yüzyılda İslâmiyet'i kabul etmiş ve güneye doğru taşıyarak Batı Afrika'ya yayılmasında etkili olmuşlardır. Aynı yüzyılın sonlarına doğru Murâbıtlar'ın Gana'yı ele geçirmeleriyle burası bağımlı bir devlet haline dönüştü (1076) ve bölgede Müslümanlık iyice güçlenerek bu tarihten itibaren putperest kitleler arasında hızla yayılmaya başladı. Gine'nin kuzeydoğusundaki Mali İmparatorluğu'nun hükümdarı Baramendana Keita'nın 1050 yılında müslüman olmasıyla da İslâmiyet'in o bölgedeki nüfuzu güçlendi. Soninkeler tarafından müslümanlaştırılmış olan Diyalalar'ın batıya doğru ilerleyerek Futa Calon'a ve Gine'ye ulaşmaları, özellikle yollar üzerindeki yerleşmelerde İslâmiyet'in tanınip yayılmasına hizmet etti. XIII. yüzyılın ortalarında Mali İmparatorluğu Gana Krallığı'na son verince Gine'nin doğu bölgelerinin tamamı bu devletin hükümranlığı altına girmiş oldu.

Dinguiraye Ulucamii - Gine

